

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Філологічний факультет
Кафедра української мови, літератури та журналістики

На правах рукопису

**ВИСВІТЛЕННЯ В ЗМІ ЖИТТЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ
ЧЕРНІГІВЩИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: РЕАБІЛІТАЦІЯ, ВІДБУДОВА, ДОПОМОГА
(практичний проєкт)**

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього рівня – магістр
за спеціальністю – Журналістика
Освітньо-професійна програма – Журналістика

здобувача вищої освіти
заочної форми навчання
групи МЖ24

Марчан Альони Юріївни

Роботу розглянуто й допущено до
захисту

на засіданні кафедри

(протокол №__ від_____)

Завідувач кафедри

_____ Т. Л. Хомич

Науковий керівник –

доктор філологічних наук, професор

Степаненко Микола Іванович

Чернігів – 2025

АНОТАЦІЇ

Марчан А. Ю. Висвітлення в ЗМІ життя прикордонних територій Чернігівщини в умовах повномасштабної російсько-української війни: реабілітація, відбудова, допомога

У магістерській роботі досліджено особливості функціонування регіональних медіа, зокрема філії «Суспільне Чернігів», в умовах повномасштабної війни. Основну увагу зосереджено на формуванні мілітарного дискурсу, документуванні воєнних злочинів та відображенні процесів відбудови і гуманітарної допомоги. У дослідженні визначено особливості створення хронікальних матеріалів, етичні та психологічні аспекти роботи журналістів на прикордонних територіях.

Наукова новизна полягає у комплексному аналізі регіонального контенту «Суспільного Чернігів» у контексті інформаційної війни, а також у запропонованій авторській класифікації сюжетів як форм документальної хроніки війни.

Ключові слова: повномасштабне вторгнення, журналістика війни, регіональні медіа, документальна хроніка, мілітарний дискурс.

Marchan A. Yu. Media Coverage of Life in the Border Areas of Chernihiv Region During the Full-Scale Russian-Ukrainian War: Rehabilitation, Reconstruction, Assistance

The master's thesis explores the specifics of regional media functioning, particularly the «Suspilne Chernihiv» branch, under the conditions of the full-scale war. The main focus is placed on the formation of the military discourse, documentation of war crimes, and reflection of reconstruction and humanitarian aid processes. The study identifies the peculiarities of creating chronicle materials, as well as the ethical and psychological aspects of journalists' work in border areas.

The scientific novelty lies in a comprehensive analysis of the regional content produced by «Suspilne Chernihiv» within the context of the information war and in

the author's proposed classification of news stories as forms of documentary war chronicles.

Key words: full-scale invasion, war journalism, regional media, documentary chronicle, military discourse.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ У ЗМІ ЖИТТЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГЕННЯ.....	9
1.1. Поняття та роль ЗМІ в умовах воєнного конфлікту.	9
1.2. Роль медіа в інформаційній війні та підтримці національної безпеки.....	12
1.3. Специфіка висвітлення подій та ситуації в прикордонних регіонах.....	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИСВІТЛЕННЯ ЖИТТЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ ЧЕРЕЗ СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ.....	18
2.1. Український мілітарний дискурс: регіональний вимір (Чернігівщина).....	18
2.2. Суспільне мовлення та його роль у документуванні воєнних злочинів (на прикладі «Суспільне Чернігів»).....	20
2.3. Перешкоди та складнощі в зборі інформації та журналістській роботі в умовах війни.....	22
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ВОЄННОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: ХРОНІКАЛЬНЕ ФІКСУВАННЯ, ЕМОЦІЙНІСТЬ ТА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ.....	26
3.1 Хронікальне документування війни в регіональному розрізі: технології формування, методологія створення та аналітичний контекст.....	26
3.2. Журналістська етика та емоційна чутливість під час збору матеріалу в умовах війни.....	29
3.3. Формування теми і фокусу журналістського матеріалу в умовах війни.....	33
ВИСНОВКИ.....	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	39
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена потребою осмислення ролі та функцій регіональних медіа, зокрема філії «Суспільне Чернігів», у контексті інформаційної війни, висвітлення подій на прикордонних територіях, формування мілітарного дискурсу та документування воєнних злочинів. У фокусі дослідження – не лише зміст повідомлень, а й етичні, юридичні, психологічні та технологічні виклики, що постають перед журналістами у воєнний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі підготовки магістерської роботи здійснений комплексний аналіз наукових праць, які висвітлювали функціонування українських засобів масової інформації в умовах війни. Зокрема, у дослідженні Є. С. Гончаренко «Проблеми розвитку регіональних ЗМІ в умовах війни в Україні» [1] розкрито питання функціонування місцевих медіа у воєнний час. У статті зазначено, що саме регіональні редакції залишаються головним джерелом достовірної інформації для населення та формують суспільну довіру. У публікації В. Сливки «Інформаційна війна проти України: міф чи реальність?» [7] розглянуто поняття інформаційної війни як складника гібридної агресії. Автор наголошує, що нині медіа виконують не лише інформаційну, а й захисну функцію, стаючи бар'єром між суспільством та дезінформаційними потоками.

Опрацювання цих та інших джерел дало змогу глибше зрозуміти загальні закономірності розвитку українського медіапростору, який зазнав суттєвих змін із 2014 року, коли почалися бойові дії на сході України. Саме відтоді тема війни, безпеки та інформаційної протидії стала постійним об'єктом уваги дослідників. Однак більшість із них має узагальнений характер і не зосереджується на регіональному вимірі. Тому пропонуване дослідження – спроба розглянути діяльність журналістів Чернігівщини через призму створення документальної хроніки життя прикордонних територій.

Мета дослідження – проаналізувати особливості висвітлення життя прикордонних територій Чернігівщини в умовах повномасштабної війни в медіа, зокрема в контексті мілітарного дискурсу, етичних викликів та інформаційної безпеки; системно дослідити специфіку побудови та технології формування документальної хроніки в регіональному вимірі (на прикладі сюжетів «Суспільного Чернігів»).

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

1. Розкрити роль ЗМІ, – на прикладі «Суспільне Чернігів», – в умовах сучасних збройних конфліктів та інформаційної війни.
2. Схарактеризувати специфіку роботи журналістів у прикордонних регіонах України.
3. Схарактеризувати технологію формування за участю медіа мілітарного дискурсу в регіональному контексті.
4. Проаналізувати медіа-контент «Суспільного Чернігів» у період 2022–2025 років як приклад документального свідчення війни.
5. Дослідити методи та етапи створення хронікальних сюжетів під час воєнного стану.

Об’єкт дослідження – журналістська діяльність у прикордонних регіонах України під час повномасштабної війни.

Предмет дослідження – особливості висвітлення війни в медіа на прикладі регіонального мовника «Суспільне Чернігів»: мілітарний дискурс, хронікальне документування, журналістська етика та методологія створення матеріалів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано такі методи:

- аналіз і узагальнення наукових джерел;
- контент-аналіз друкованих і цифрових видань та відеоматеріалів «Суспільного Чернігів»;
- порівняльний аналіз сюжетів;
- метод якісного аналізу медіатекстів;

- описовий метод для узагальнення практичних підходів журналістів;
- інтерпретаційний аналіз мілітарного дискурсу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше проведено комплексний аналіз регіонального медіаконтенту, створеного під час війни на прикладі матеріалів «Суспільного Чернігів» з акцентом на хронікальне документування подій, мілітарний дискурс, методологічні та етичні особливості роботи журналістів у прикордонних зонах; запропоновано авторську класифікацію сюжетів, як форм хроніки війни. Результати дослідження поглиблюють уявлення про трансформацію функцій журналістики під час війни, розширюють підходи до вивчення інформаційної безпеки, воєнної пропаганди, формування мілітарного дискурсу в медіа, а також роз'яснюють специфіку створення документальної хроніки регіональним ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення.

Структура роботи. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг – 50 сторінок. Також додано документальний проєкт із трьох сюжетів, які відображають ключові проблеми, які виникли під час повномасштабного вторгнення на Чернігівщині – «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію», «”Треба виїжджати заради дітей”: жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у Чернігові» та «Ірина Сіра вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли», які опубліковані на YouTube-каналі «Суспільне Чернігів».

Апробація результатів магістерської роботи. Матеріали дослідження апробовано на таких конференціях:

1. II Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців «Світ у медіа, медіа у світі: тенденції і перспективи», яка відбулася 28 жовтня 2024 року у Національному університеті біоресурсів і природокористування України в онлайн-форматі. Тема доповіді: «Висвітлення

в ЗМІ життя прикордонних територій Чернігівщини в умовах повномасштабної російсько-української війни: реабілітація, відбудова, допомога».

2. II Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціальнокомунікаційних досліджень», яка проходила 28 та 29 листопада 2024 року у Херсонському державному університеті в онлайн-форматі. Тема доповіді: «Висвітлення в ЗМІ життя прикордонних територій Чернігівщини в умовах повномасштабної російсько-української війни: реабілітація, відбудова, допомога».

3. Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців і студентів «Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді», яка відбулася 25 березня 2025 року у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка в онлайн-форматі. Тема доповіді: «Воєнні події на Чернігівщині: крайовий мілітарний дискурс».

4. II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікація», яка відбулася 3 квітня 2025 року у Національному університеті біоресурсів і природокористування України в онлайн-форматі. Тема доповіді: «Суспільне мовлення та його роль у документуванні воєнних злочинів (на прикладі Суспільне Чернігів)».

Положення роботи викладено в таких публікаціях:

1. Марчан А.Ю. Суспільне мовлення та його роль у документуванні воєнних злочинів (на прикладі Суспільне Чернігів) // *Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 3 квіт. 2025 р. – Київ, 2025. – С. 56–57.

2. Марчан А.Ю. Воєнні події на Чернігівщині: крайовий мілітарний дискурс // *Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців і студентів, м. Чернігів, 25 берез. 2025 р. – Чернігів, 2025. – С. 171–172.

РОЗДІЛ 1. СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ У ЗМІ ЖИТТЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГЕННЯ

1.1. Поняття та роль ЗМІ в умовах воєнного конфлікту.

Як зазначається у «Юридичній енциклопедії», засоби масової інформації (ЗМІ) – це матеріальні та інші носії інформації, органи та організації (юридичні особи), зареєстровані у встановленому порядку, які забезпечують публічне поширення друкованої та аудіовізуальної інформації. До ЗМІ належать друковані видання (газети, журнали), радіо, телебачення, інтернет-ресурси, а також сучасні цифрові комунікаційні канали – соціальні мережі, месенджери, блог-платформи.

Роль ЗМІ в умовах збройних конфліктів почала активно змінюватися з початку XX століття. Так, під час Першої світової війни преса стала основним каналом поширення державної пропаганди, яка мала мобілізувати громадян, підвищити бойовий дух та контролювати інформаційне поле. Наприклад, уряди запроваджували цензуру для контролю над повідомленнями з фронту та зменшення панічних настроїв серед цивільного населення.

У роки Другої світової війни роль ЗМІ ще більше зросла: з'явилися радіомовлення як оперативне джерело новин, плакати, як візуальні медіаносії, а також контрольовані новинні хроніки, які транслювалися в кінотеатрах. У СРСР та нацистській Німеччині ЗМІ повністю підпорядковувалися державній ідеології, перетворюючись на інструмент маніпуляції. Саме в цей період остаточно сформувався термін «інформаційна війна» як синонім боротьби за людську свідомість.

У другій половині XX століття телевізійні репортажі з місця бойових дій шокували суспільство, послабили підтримку війни та стали каталізатором антивоєнного руху. Це стало переломним моментом, коли медіа отримали

здатність не лише висвітлювати війну, а й реально впливати на її перебіг та суспільну реакцію.

У XXI столітті ЗМІ – і особливо цифрові платформи – стали повноцінною зброєю в умовах гібридних конфліктів. Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році, а з 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення, підтвердила ключову роль медіа у веденні інформаційної боротьби. Українські ЗМІ взяли на себе кілька важливих функцій:

Інформаційну – оперативно та достовірно доносити новини, перебіг подій, рішення влади, ситуації на фронті. ЗМІ також стають як засіб протистояння ворожим фейкам і маніпуляціям.

Мобілізаційну – об'єднувати людей навколо спільної мети, підтримують бойовий дух армії, закликають допомагати постраждалим чи до участі у волонтерстві.

Психологічну – у кризові моменти громадяни шукають не лише інформацію, а й пояснення, емоційне розуміння та надію. Історії про героїзм, порятунк, людяність у новинах стають своєрідною терапією.

Репрезентаційну – на міжнародній арені українські журналісти та незалежні ЗМІ забезпечують світовий інформаційний простір правдивими матеріалами про війну, злочини агресора та гуманітарні наслідки. Це має безпосередній вплив на рішення міжнародної спільноти.

Таким чином, в умовах збройного конфлікту ЗМІ не є просто комунікаційними платформами. Вони перетворюються на інструменти виживання держави, підтримки громадянського суспільства, впливу на глобальну думку та навіть дипломатії. Їхнє значення стає визначальним у формуванні інформаційного фронту, який у наш час є не менш важливим, ніж фронт фізичний. Адже ЗМІ мають значний вплив на формування громадської думки під час воєнних конфліктів. Вони визначають, які події висвітлювати, які акценти робити, які емоції викликати у аудиторії. Через вибір тем, заголовків, експертів та візуального оформлення ЗМІ можуть сприяти як об'єктивному інформуванню, так і маніпуляції свідомістю громадян.

Наприклад, під час російсько-української війни українські ЗМІ активно висвітлювали героїзм військових, волонтерські ініціативи, підтримку з боку міжнародної спільноти, що сприяло підвищенню патріотизму та єдності нації. Це ставить перед ЗМІ нові виклики та етичні дилеми, вимагає переосмислення традиційних підходів до роботи в кризових ситуаціях, адже війна значно вплинула на всі елементи політичного та суспільного життя країни, зокрема йдеться і про функціонування засобів масової інформації, особливо регіональних.

«Регіональні медіа, які мають безпосередній доступ до локальних подій та громадських настроїв, є найкраще підготовленими для протидії дезінформаційним кампаніям, які активно використовуються Росією для дестабілізації політичної ситуації в Україні. Їм найкраще вдається забезпечувати громадян точними даними про поточну ситуацію, спростовуючи фейкові новини та наративи, що поширюються агресором». [1, с. 45].

Проте у воєнний час як для регіональних так і центральних ЗМІ одним із основних викликів є фізична небезпека для журналістів і працівників компаній у зонах активних бойових дій. Руйнація інфраструктури, постійні обстріли та окупація частини територій створюють реальну загрозу для життя та здоров'я медійників. У багатьох випадках медіа змушені були евакуювати свої офіси, працювати в надзвичайних умовах або припиняти свою діяльність через неможливість забезпечити навіть мінімальні умови для роботи.

У районах, де тривають бойові дії, зокрема на сході та півдні України, ставалися випадки повного фізичного знищення медіа-об'єктів, зокрема таких, як редакції та трансляційне обладнання, що значно обмежувало здатність місцевих медіа виконувати свою функцію та знижувало рівень доступу громадян до важливої інформації. Окрім фізичних загроз, медіа також переживають серйозні економічні труднощі. Раніше значна частина фінансування ЗМІ забезпечувалася завдяки рекламі, але через економічну

кризу, спричинену війною, це значно скоротилося. Як наслідок – компанії змушені шукати нові джерела фінансування.

На думку В. Мільо, реєстрація Інтернет-ЗМІ – головна умова надання правового статусу суб'єктам та об'єктам інформаційної діяльності ЗМІ. Водночас, не реєструючи інтернет-видання як ЗМІ, його власник автоматично позбавляє своїх співробітників статусу журналіста, відповідальності за поширення інформації, а також соціального захисту [3, с. 119].

У сучасних умовах чимало регіональних засобів масової інформації активно впроваджують цифрові технології. Зокрема, використовують соціальні мережі та онлайн-платформи як альтернативні канали поширення інформаційного продукту. Це дає змогу не тільки розширити аудиторію, а й відкрити можливості для додаткового фінансування через рекламу чи монетизацію контенту на міжнародних ресурсах. Такий підхід може бути ефективним для редакцій, які мають ресурсну базу для впровадження цифрових інструментів і трансформації формату роботи. Водночас значні витрати на технічне переоснащення й навчання персоналу залишаються серйозною перешкодою для більшості регіональних редакцій, особливо тих, що функціонують в умовах війни.

1.2. Роль ЗМІ в інформаційній війні та підтримці національної безпеки

У сучасних умовах інформаційна війна стала невід'ємною частиною глобальних конфліктів, і роль ЗМІ у цьому процесі є надзвичайно важливою. Інформаційна війна передбачає використання інформації як засобу ведення бойових дій, маніпулювання суспільною думкою, а також створення та поширення дезінформації з метою досягнення стратегічних цілей. Уперше термін «інформаційна війна» було згадано в 1985 року в Китаї. В основу теоретичних підходів китайських спеціалістів у сфері інформаційного протистояння покладено погляди давньокитайського воєнного діяча Сунь-

Цзи, який першим узагальнив досвід інформаційного впливу на супротивника. [7].

Тож у широкому значенні інформаційна війна – це форма конфлікту, в якій інформація і знання використовуються як основні засоби ведення бойових дій. Це стратегія, спрямована впливати на суспільну свідомість, дестабілізацію політичних і соціальних процесів через дезінформацію, маніпуляцію фактами та створення альтернативних наративів. В умовах воєнного конфлікту ЗМІ не тільки інформують населення про поточну ситуацію, а й активно впливають на емоційний стан суспільства. Позитивні чи негативні наративи, що транслиуються через телевізійні новини, соціальні мережі або інші платформи, можуть мобілізувати громадян до підтримки або, навпаки, до опору урядовій політиці. Цей процес особливо помітний у сучасних конфліктах, де медіа стають не лише засобом інформування, а й механізмом маніпуляції.

У реаліях російсько-української війни ЗМІ стали однією з головних ліній фронту. Вони забезпечують точне і правдиве інформування про події на фронті, спростовують фейки, поширювані агресором, та виводять на поверхню реальні факти, що протистоять ворожій пропаганді. Можна виокремити такі основні методи інформаційної агресії проти України:

- 1) дезінформування та маніпулювання;
- 2) пропаганда;
- 3) диверсифікація громадської думки;
- 4) психологічний та психотропний тиск;
- 5) поширення чуток.

На думку кандидата наук з державного управління, доцента Київського національного лінгвістичного університету Валентина Петрика, найчастіше у світовій практиці застосовуються такі форми дезінформування та маніпулювання інформацією:

- тенденційне викладення фактів – форма дезінформування, яка полягає в упередженому висвітленні фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних. Як правило, за

допомогою цього методу спеціально сформована інформація подається дозовано, до постійно зростаючого напруження;

- дезінформування «від зворотного», що відбувається шляхом надання правдивих відомостей у перекрученому вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом спрямувань як неправдиві.
- термінологічне «мінування», яке полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загальносвітоглядного та оперативно-прикладного характеру;
- «сіре» дезінформування, що передбачає використання синтезу правдивої інформації з дезінформацією;
- «чорне» дезінформування, яке передбачає використання переважно неправдивої інформації [5].

Варто зазначити, що із запровадженням в Україні воєнного стану була внесена низка змін до нормативно-правової бази з урахуванням нових умов безпеки та інформаційної політики. Ці зміни стосуються регулювання окремих аспектів інформаційних правовідносин, зокрема – заборони на поширення відомостей, що можуть становити загрозу національній безпеці, уточнення процедур фіксації даних в умовах збройного конфлікту, а також посилення відповідальності за розповсюдження забороненої інформації. Зокрема, Верховна Рада України схвалила законопроект, який передбачає кримінальну відповідальність за несанкціоновану фото- чи відеофіксацію переміщення Збройних сил України та надходження міжнародної військової допомоги в умовах воєнного стану.

Окремо варто згадати ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та розповсюдження забороненої інформаційної продукції» – цей документ значно розширює підстави для кримінального переслідування у сфері інформаційної безпеки. Разом із цими заходами, спрямованими на захист держави в умовах агресії, спостерігаються і моменти, які можуть свідчити про обмеження демократичних свобод.

Зокрема, Рада національної безпеки і оборони України у своєму рішенні від 8 березня 2022 року визначила реалізацію єдиної інформаційної політики як пріоритет національної безпеки. Відповідно до рішення, загальнонаціональні телеканали були об'єднані в єдиний телемарафон «Єдині новини #UAразом», до якого входять інформаційні та аналітичні програми [20]. Функція такого об'єднання – протидіяти ворожій дезінформації, координація офіційної комунікації та забезпечення оперативного інформування населення. Проте деякі експерти та представники медіа спільноти розцінюють це як обмеження свободи слова.

Таким чином, правове регулювання інформаційної сфери в умовах воєнного стану демонструє як заходи, необхідні для захисту держави, так і потенційні ризики надмірної концентрації контролю над медіапростором, що може вплинути на дотримання демократичних стандартів свободи слова. Адже в умовах війни ЗМІ стають важливим інструментом збереження стабільності в суспільстві, надаючи необхідну інформацію для підтримки морального духу нації. У процесі висвітлення воєнних подій ЗМІ повинні дотримуватися етичних стандартів журналістики: об'єктивності, достовірності, балансу думок, поваги до прав людини. Особливо це стосується публікації матеріалів, що можуть містити сцени насильства, страждань мирного населення, військових злочинів.

Журналісти мають усвідомлювати відповідальність за вплив своїх матеріалів на аудиторію, уникати сенсаційності, дотримуватися принципу "не нашкодь", оскільки ЗМІ є важливим каналом донесення інформації про воєнний конфлікт до міжнародної спільноти. Через репортажі, інтерв'ю, аналітичні матеріали вони формують уявлення світової громадськості про ситуацію, впливають на прийняття рішень урядами інших країн щодо підтримки, санкцій, гуманітарної допомоги.

1.3 Специфіка висвітлення подій та ситуації в прикордонних регіонах

Прикордонні території України, зокрема Чернігівська, Сумська, Харківська, а також частини Запорізької та Херсонської областей, із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в 2022 році перетворилися на зони активного бойового протистояння або постійної загрози обстрілів. У зв'язку з цим журналістська діяльність у цих регіонах має свої особливості, які формуються під впливом трьох ключових факторів: безпекового контексту, обмежень воєнного стану та соціально-психологічного стану місцевого населення. Репортери, які працюють у прифронтових районах або висвітлюють події з місць бойових дій, щоденно наражаються на небезпеку й ризикую загинути або отримати поранення під час обстрілів. Тому відповідно до рекомендацій Інституту масової інформації та Національної спілки журналістів України, працівники медіа повинні проходити тренінги з безпеки, мати бронежилети з маркуванням «Преса», аптечки, засоби захисту та бути обізнаними з правилами поведінки у фронтовій зоні.

Також на висвітлення подій у прикордонних регіонах значно впливають обмеження, запроваджені в умовах воєнного стану. Йдеться, зокрема, про заборону на публікацію інформації, що може ідентифікувати дислокацію чи переміщення Збройних Сил України, результати ворожих обстрілів у реальному часі, а також фото- та відеоматеріали, що можуть бути використані ворогом для коригування вогню. Порушення цих обмежень тягне за собою як адміністративну, так і кримінальну відповідальність, відповідно до оновлених норм законодавства.

Тому з метою забезпечення інформаційного супроводу заходів з оборони України в умовах збройної агресії Російської Федерації, донесення оперативної, правдивої та вичерпної інформації до громадянського суспільства та міжнародної спільноти, Збройні Сили України проводять акредитацію представників національних та іноземних засобів масової інформації. Також розроблено рекомендації журналістам та представлено алгоритм дій під час висвітлення тем, пов'язаних з війною, обороною та несенням служби військовими. [2].

Інформаційне висвітлення життя прикордонних регіонів тісно пов'язане з проблемою психологічної стійкості та морального стану громадян. У таких умовах журналісти несуть подвійну відповідальність – не тільки за точність та неупередженість повідомлень, а й за їхній вплив на населення, яке перебуває в стані постійного стресу. Тому дедалі важливішим стає принцип гуманної журналістики, що передбачає чуйне ставлення до героїв матеріалів, уникнення сенсаційності, спроб «витискання емоцій» та зосередження на конструктивному, подієвому контексті (наприклад, історіях про волонтерську допомогу, відбудову чи взаємопідтримку громад).

Значну роль у висвітленні прикордонних тем відіграють локальні медіа, які володіють кращим розумінням місцевого контексту, мають прямий контакт із жителями та оперативно реагують на події. Крім того, специфікою прикордонного інформаційного простору є наявність високих ризиків інформаційних атак з боку РФ. Ворог активно намагається дестабілізувати ситуацію в цих регіонах, поширюючи фейки, маніпуляції, дезінформацію через анонімні Telegram-канали, проксі-ЗМІ та навіть через підроблені акаунти місцевих органів влади. У відповідь на це важливою залишається системна інформаційна робота офіційних джерел – пресслужб військових адміністрацій, Сил оборони, а також співпраця із перевіреними журналістами.

Можна зазначити, що з початком війни у країні морально-психологічний тиск на журналіста посилюється. Робота в умовах постійного стресу, емоційне виснаження через спілкування з постраждалими, родинами загиблих, пораненими військовими – усе це накладає відбиток на психічний та психологічний стан журналістів. У ряді випадків редакції змушені обмежувати кількість виїздів на місце подій або змінювати графік роботи працівників, щоб уникнути професійного вигорання. Отже, висвітлення ситуації в прикордонних регіонах України, які є прифронтовими, складний і багатоаспектний процес, що потребує високої відповідальності, дотримання етичних стандартів і гнучкої адаптації до змін, пов'язаних із війною.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИСВІТЛЕННЯ ЖИТТЯ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІГІВЩИНИ ЧЕРЕЗ СУСПІЛЬНЕ МОВЛЕННЯ

2.1. Український мілітарний дискурс: регіональний вимір (Чернігівщина)

Мілітарний дискурс – це частина загального соціально-політичного дискурсу, що формується через сприйняття війни як необхідного захисту національних інтересів. У сучасній Україні мілітарний дискурс також включає елементи медіапропаганди, використовуючи ЗМІ для підтримки морального духу нації, героїзації Збройних Сил України та волонтерського руху. Як вважає І. Стаднік, «мілітарний дискурс через медіа не лише сприяє інформаційній безпеці, але й активно формує патріотичну позицію суспільства, що дуже важливо на прикордонних територіях» [8, с. 64].

Вивчення мілітарного дискурсу в умовах російсько-української війни має особливе значення для розуміння національної ідентичності та патріотичного виховання населення. Чернігівщина через свою географічну близькість до зони бойових дій та культурну спадщину стала важливим полем для формування мілітарного дискурсу. Більшість населення так чи так залучена до війни через військові підрозділи або волонтерські ініціативи. У таких умовах журналісти «Суспільного Чернігів» продовжували виконувати свою роботу, інформуючи громадськість про події, що відбуваються в регіоні.

Особливе місце у висвітленні теми війни в регіональному медійному просторі Чернігівщини займають історії поранених військовослужбовців та їхніх родин. Такі сюжети не лише ілюструють наслідки бойових дій, а й формують емоційний мілітарний дискурс, де збройний спротив постає через людські долі та страждання, а підтримка армії розглядається як моральний обов'язок суспільства. У сюжеті «Суспільного Чернігів» від 2023 року «Читає листи та годує з ложки прикутого до ліжка сина: у Чернігові батько військового намагається поставити його на ноги» [19] йдеться про батька

військового, який самотійно доглядає за сином, що прикутий до ліжка після важкого поранення (див. Додаток Д).

Ця історія є прикладом персоналізації мілітарного дискурсу: війна показана не лише як фронт, а і як боротьба за життя та гідність уже в мирних, здавалося б, умовах. У сюжеті вияскравлено глибину травми, якої зазнають як самі військові, так і їхні родини, демонструючи реалії довготривалої реабілітації та виклики, які постають перед цивільними. Такі матеріали також виконують функцію суспільного нагадування про потребу в державній підтримці поранених військових, розвитку системи реабілітації та інтеграції ветеранів у громади.

Документальний фільм від «Суспільного Чернігів» «Трагедія в Драмі» (див. Додаток Г), присвячений подіям 19 серпня 2023 року, коли російська ракета «Іскандер» вибухнула над Чернігівським драматичним театром. [18]

Тоді в будівлі проходила виставка дронів. А від атаки росіян загинули семеро людей, 214 отримали поранення. У матеріалі зацентровано на цивільних жертвах, серед яких діти, а також на спробі встановити відповідальних за організацію заходу в умовах підвищеної небезпеки. Цей фільм є прикладом формування мілітарного дискурсу, де війна постає не лише як фронтове протистояння, а як реальність, що проникає в повсякденне життя мирного населення. Медіа, висвітлюючи такі події, виконують функцію суспільного контролю та сприяють формуванню громадської думки щодо безпеки та відповідальності в умовах воєнного стану.

Аналізуючи публікації медіа «Суспільне Чернігів», маємо всі підстави констатувати, що мілітарний дискурс є частиною його інформаційної політики, що він орієнтується на підтримку бойового духу нації та формування позитивного образу армії та її діяльності, а це є по-особливому важливим в умовах воєнних дій. Зокрема, медіа використовує кілька ключових наративів:

- Підтримка військових та їхньої ролі в обороні країни, висвітлення героїзму, мужності й відваги українських військових.

- Відображення війни як боротьби за національну ідентичність та територіальну цілісність України.
- Моральна підтримка населення, зокрема через висвітлення волонтерської допомоги, організацію гуманітарних акцій та взаємодії між цивільними і військовими.

Основні засади роботи ЗМІ в умовах війни, передусім щодо достовірності інформації та правової відповідальності журналістів, визначає Закон України "Про інформацію" № 2657-XII (Верховна Рада України, 1992). Він є важливим інструментом у правовому полі медіа-практики в умовах війни. Інший закон – «Про забезпечення інформаційної безпеки в Україні» (№ 5288-VI, Верховна Рада України, 2012) регулює те, як медіа мають висвітлювати військові та воєнні події, щоб уникати маніпуляцій і дезінформації.

Аналізований крайовий мілітарний дискурс – важливий елемент національної ідентичності та підтримки морального духу в умовах війни. Роль місцевих медіа є безсумнівною у формуванні патріотичного іміджу, підтримці армії та співпраці між цивільними і військовими структурами.

2.2. Суспільне мовлення та його роль у документуванні воєнних злочинів (на прикладі «Суспільне Чернігів»)

Розгорнуте визначення поняття «воєнні злочини» з'явилося 1945 року в статті 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі. У документі зазначено, що «такими злочинами слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю» [6].

Стосовно засобів масової інформації, то з вторгненням Росії в Україну вони стали не лише інструментом інформування суспільства, а й важливим фіксатором практично всіх подій під час збройних конфліктів. В нинішніх умовах регіональні філії, зокрема «Суспільне Чернігів», виконують функції незалежного свідка, фіксуючи наслідки окупації, руйнувань та судових процесів над російськими військовими.

Журналісти цього ЗМІ у своїх матеріалах регулярно висвітлюють наслідки воєнних злочинів. Наприклад, 16 березня 2022 року у статті Суспільного «У Чернігові російські війська обстріляли людей, які стояли в черзі за хлібом: як мінімум 10 загиблих» [16] зафіксовано один із випадків порушення росіянами з стратегій і тактик ведення війни. Військові Російської Федерації з важкої артилерії стріляли по мирному населенню (див. Додаток Г).

У трисерійному документальному фільмі «Битва за Чернігів» [10] відображено події, що стосуються оборони обласного центра, яка містить спогади безпосередніх учасників тих подій (див. Додаток А).

Ці сюжети – переконливий доказ, що Росія має відповідати перед світом за скоєні злочини. Регіональний мовник, про який ідеться в пропонованому дослідженні, не лише фіксує воєнні злочини, але й об'єктивно та системно демонструє розвиток подій, які спричинені незаконним вторгненням Росії в Україну. Це промовисто ілюструє сюжет «На Чернігівщині чоловік зміг вибратися з могили після того, як його розстріляли росіяни», датований травнем 2022 року [14]: розповідь про трьох братів, які потрапили у полон після окупації села, пережили три доби жорстких допитів і були розстріляні. Один із них – Микола Куліченко – пережив смерть і став живим свідком. Він дав цінну інформацію про нелюдські вчинки ворога.

У листопаді 2022 року Суспільне в сюжеті «Віддав наказ розстріляти трьох братів біля Вишневого: у Чернігові оголосило підозру росіянину Костянтинові Смирнову» [11] подало інформацію про те, що правоохоронці заочно повідомили двом військовослужбовцям Російської Федерації про

підозру в жорстокому поводженні із цивільним населенням, про умисне вбивство мирних людей (див. Додаток Б).

Зокрема, йдеться про полковника Костянтина Смирнова, який був комендантом села Вишневе на Чернігівщині, що його окупували росіяни, і його голос згодом упізнав потерпілий Микола Куліченко. Підозру оголосили й іншому військовому РФ, який причетний до справи, – Денисові Підгорному. Журналісти відвідували судові засідання у цій справі протягом кількох років, про що свідчать матеріали, які вони оприямили. Зокрема, 3 лютого 2025 року в сюжеті «Довічне для "Закону": двох військових РФ заочно засудили за викрадення та розстріл братів із Чернігівщини» [12] вміщено ухвалу суду щодо справи розстрілу братів (див. Додаток В).

Проаналізовані матеріали, які стосуються контексту висвітлення воєнних злочинів росіян у матеріалах Суспільного мовлення («Суспільне Чернігів»), переконливо засвідчують, що регіональні журналісти не лише фіксують події, але й беруть активну участь у розслідуванні злочинів, надаючи суспільству доступ до важливої інформації, зокрема, про перебіг судових процесів. Засоби масової інформації формують історичну та доказову базу, яка може бути використана в міжнародних трибуналах.

2.3. Перешкоди та складнощі в зборі інформації і журналістській роботі в умовах війни

До початку повномасштабної російської агресії більшість українських журналістів не мали практичного досвіду висвітлення збройних конфліктів. З 24 лютого 2022 року перед медіаспільнотою постали різні виклики. Прикметно, що журналісти працюють в умовах постійної небезпеки для життя. Наприклад, 5 квітня Росія завдала повторного удару по Запоріжжю, коли на місці працювали рятувальники й поліцейські. Там перебували журналісти із «Суспільне Запоріжжя», які фільмували наслідки попереднього удару та спілкувались із пораненими. Кореспонденти Суспільного вціліли,

втім були поранені журналісти з «Укрінформу» та «1+1». Тоді, за уточненими даними, Росія вдарила трьома ракетами по території Запоріжжя, невдовзі – здійснила повторний удар ще двома. [9].

Ще однією реальною загрозою залишається російський полон. За верифікованими даними Національної спілки журналістів України, станом на 14 січня 2025 року в російському полоні перебували щонайменше 31 цивільний працівник медіа. Також зафіксовано утримання ще одного представника медіа, мобілізованого до лав Сил оборони України [4]. Це свідчить про цілеспрямоване переслідування журналістів російською стороною та намагання придушити незалежне інформування з українського боку.

Відсутність стабільного зв'язку та електроенергії ускладнюють доступ до інформації та її оперативну перевірку. Це вимагає від журналістів не лише професіоналізму, а й спеціальної підготовки до роботи в зоні конфлікту. Робота з воєнними та військовими темами вимагала не лише перегляду редакційних стандартів, а й вироблення нових професійних підходів «у режимі реального часу».

Однією з основних проблем стала невизначеність у питаннях, що саме дозволено публікувати, аби не зашкодити обороноздатності країни. Журналісти мусили швидко орієнтуватися, яка інформація про обстріли, переміщення військ чи руйнування є безпечною для оприлюднення. У багатьох редакціях не існувало чітких протоколів дій у кризових умовах, тому нові правила формувалися в процесі роботи. Крім того, перед журналістами постала потреба уважніше перевіряти контент із соціальних мереж. У перші тижні війни соцмережі стали джерелом великого масиву інформації, але далеко не вся вона була достовірною. Це створювало ризики поширення дезінформації, що особливо небезпечно в умовах війни.

Інші питання стосувалися дотримання принципів недискримінації в матеріалах, етичне відображення травмованих, робота з вразливими групами населення – усе це потребувало посиленої уваги. У деяких випадках редакції

лише «освіжили» наявні стандарти, проте були й ситуації, коли старі підходи потребували серйозного перегляду. Окрему дискусію спричинила швидкість оприлюднення фото- та відеоконтенту з місць трагедій. Часто журналісти потрапляли на місце обстрілу раніше за офіційні служби та мушили вирішувати: інформувати одразу чи дочекатися погодження зі штабу чи військової адміністрації. Це питання викликало суперечки і всередині редакцій, і в ширшій медіаспільноті.

Отже, нова реальність, у якій довелося працювати журналістам після 24 лютого 2022 року, вимагала гнучкості, швидкої реакції та високого рівня відповідальності. Українські медіа вчилися працювати в умовах війни. Робота журналіста у воєнний час є не лише викликом із точки зору фізичної безпеки, але й постійним балансуванням між свободою слова, суспільним інтересом та вимогами національної безпеки. Одним із основних обмежень для журналістів є заборона на розголошення інформації, яка може зашкодити обороноздатності держави.

Важливо зазначити, що з 2022 року в Україні запроваджено чіткі вимоги до роботи журналістів у зонах бойових дій. У спеціальних рекомендаціях, які підготували Збройні Сили України, «виписано» правила поведінки під час зйомки на військових об'єктах, вимоги до акредитації та обмеження на зйомку техніки й особового складу. Ці правила обов'язкові до виконання, однак їхня динамічна змінюваність і складність процедури отримання дозволів часто стають бар'єром для оперативної роботи.

Варто звернути увагу й на технічні обмеження. В умовах нестабільного інтернет-зв'язку та знищеної інфраструктури перед журналістами постають нові виклики: як зберегти та передати зібрані матеріали, забезпечити безперервність мовлення або публікації, а також захистити джерела інформації. Значна роль у забезпеченні безпеки журналістів відведена редакційній політиці. Саме на рівні медіаорганізацій ухвалюються рішення щодо форматів роботи в небезпечних умовах, закупівлі засобів індивідуального захисту, організації навчань із тактичної медицини та мінної

безпеки. Проте не всі редакції мають ресурси для таких заходів, особливо в регіонах, де медіа фінансують за залишковим принципом.

Отже, журналістика в умовах війни – це постійне подолання юридичних, етичних, фізичних та психологічних бар'єрів. Водночас вона виконує надзвичайно важливу функцію – фіксацію правди, збереження історичної пам'яті, донесення голосів тих, хто постраждав від агресії.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ВОЄННОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: ХРОНІКАЛЬНЕ ФІКСУВАННЯ, ЕМОЦІЙНІСТЬ ТА ДОТРИМАННЯ СТАНДАРТІВ

3.1 Хронікальне документування війни в регіональному розрізі: технології формування, методологія створення та аналітичний контекст

Сюжети – це не лише поточні новини, а й медійні артефакти, які фіксують правду війни. Якісна документальна форма та глибинне наповнення роблять їх універсальними носіями пам'яті. Під час проведеного дослідження проаналізовано понад 20 відеоматеріалів та текстових публікацій «Суспільного Чернігів», створених у період із 2022 до 2025 років, які присвячено наслідкам обстрілів, евакуації жителів прикордоння, втраті житла, травматичному досвідові повернення додому, соціальним труднощам внутрішньо переміщених осіб та специфіці життя в прифронтових громадах. У процесі аналізу з'ясовано, що багато матеріалів повторюють або фрагментарно відображають одні і ті самі проблеми, але з різних ракурсів. Тому для створення документальної хроніки обрано три основні проблеми, які найсуттніше та комплексно охоплюють основні аспекти війни в цивільному вимірі.

Матеріали про подружжя пенсіонерів із Чернігова, родину із Семенівки та жінку, яка вперше за багато років побачила своє спорожніле село розповідають про втрату, евакуацію та адаптацію і водночас подають теми зі своїми особливостями. Вони є промовистими репрезентантами зразків хронікального документування війни в регіональному вимірі.

Наприклад, у сюжеті «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію» [17] системно й послідовно викладено проблеми з компенсацією за знищений будинок, але фокус спрямовано на доволі нестандартну ситуацію: власників будинку кілька, і через безвідповідальність одних інші опиняються в глухому куті бюрократії

(див. Додаток Е). Щодо сюжету «”Треба виїжджати заради дітей”: жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у Чернігові» [15], то проблему евакуації вияскравлено через емоції та травматичний досвід трирічної дитини і її матері одразу після інтенсивної атаки росіян, що підсилило актуальність теми евакуації населення (див. Додаток Є). Як продовження історії можна вважати сюжет «Ірина Сіра вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли» [13], у якому мовиться про жінку, що покинула свою домівку, та її досвід після плину особистого буття, зокрема, про перебування в статусі ВПО та адаптацію до нових умов (див. Додаток Ж).

Стосовно технології формування цієї документальної хроніки, то вона почалась із вивчення загального інформаційного поля: моніторингу офіційних повідомлень, соціальних мереж, наявних публікацій на подібні теми, пошуку унікального кута зору (героя, локації, ситуації), а також визначення суспільної значущості проблем – чому ці історії важливі для аудиторії.

Наступний технологійний етап – це можливість персоніфікації історії, адже пошук героїв – це ключовий етап, отже, сюжет має бути емоційно насиченим і водночас етично коректним. Історія має ілюструвати широку соціальну проблему.

Ще один алгоритм дій – підготовка до зйомки. В окремих випадках це ускладнювалося доступом до локації через обстріли. Паралельно із цим відбувалися пошуки альтернативних варіантів для зйомки. Наприклад, у сюжеті «Ірина Сіра вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли», доступу до населеного пункту не було через загрозу постійних атак РФ. І як варіант – ухвалено таке рішення: звернутися за допомогою до прикордонників, що зняли кадри села з дрона, за допомогою яких можна побачити й констатувати, у якому стані наразі перебуває населений пункт.

Перед безпосереднім процесом зйомки також відбувалися погодження локацій і часових рамок з героями сюжетів. Зйомки на місці події передбачали

показ руйнувань, умов життя або місць обстрілу. Наприклад, сюжет «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію» знімали на подвір'ї родини, де залишились руїни від будинку. Окрім цього, відбувався збір додаткової контекстної інформації, ознайомлення із законодавством, статистика, рішення органів влади. А вже безпосередньо під час запису інтерв'ю важливо було звернути увагу на дотримання етики спілкування з травмованими людьми, відсутність тиску, паузи, делікатність. Кожен із героїв сюжетів мав травматичний досвід, і вельми важливо було уникнути маніпулювання цим у розкритті теми. Паралельно із цим відбувалася підготовка до одержання паралельних коментарів: представників влади, юристів, психологів, для пояснення ситуації.

Під час роботи над побудовою структури сюжетів документальної хроніки важливо було врахувати емоційний початок: емоції героя, ситуація або ключова проблема, пояснити, чому виникла така ситуація і виокремити основні деталі події. Не менш важливим момент – підібрати вдале завершення матеріалу, це могло б бути відкрите питання, емоційна точка або можливі шляхи вирішення. Під час оброблення матеріалів важливо звернути увагу на монтаж із збереженням логіки, темпу й балансу, перевірити достовірності кожного факту, прибрати надмірну емоційність.

Після виходу матеріалу не менш сутнісним є стеження за реакцією аудиторії та тримання зворотного зв'язку з героями сюжету, адже це сприяє оновленню матеріалу в разі появи нових фактів або створенню нового сюжету із продовженням теми в новому ключі. Матеріал «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію», набрав майже 16 тисяч переглядів. Люди в коментарях ділилися подібним досвідом втрати житла. Після виходу матеріалу його герої телефонували в редакцію та поділилися тим, що їм допомогло краще зрозуміти суть проблеми, адже в сюжет містив фахові коментарі представників міськради та юристів.

Понад 9 тисяч переглядів зібрав сюжет «"Треба виїжджати заради дітей": жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у

Чернігові». У коментарях до матеріалу люди висловлювали свою підтримку родині, а також ділилися власними історіями. Надходили також коментарі від тих, хто теж виїхав із Семенівки.

Сюжет «Ірина Сіра вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли» набрав понад 13,5 тисяч переглядів. Після виходу матеріалу доньки Ірини повідомили редакції, що їхній будинок, який був ще цілий на той час уцілів, російські війська згодом знищили. Такий фітбек уможливив продовження теми, зокрема в ракурсі одержання компенсації за знищений будинок, який міститься в зоні бойових дій.

Можна з певністю констатувати, що створювана документальна хроніка регіональними журналістами в умовах війни, зокрема та, що екстрапольована на «Суспільне Чернігів», має не лише поточну інформативну, а й довгострокову історичну, правову, освітню та меморіальну цінність. Ці сюжети є візуальним і текстовим свідченням реальних подій, створених у момент їхнього розвитку. Це не реконструкція подій, а документ із місця подій: голоси свідків, кадри руйнувань, реальні емоції – усе це фіксує правду моменту без художніх домислів. Фрагменти сюжетів можна демонструвати як візуальні докази війни під час уроків про російсько-українську війну або як ілюстрації до тем із медіаграмотності. Також матеріали можна, навіть варто, використовувати як доказову базу для судів. Наприклад, сюжет про пенсіонерів, які втратили дім внаслідок обстрілів, може бути частиною доказової бази при оцінці масштабів цілеспрямованого руйнування цивільної інфраструктури РФ. У майбутньому такі хроніки стануть частиною інсталяцій у публічних просторах до річниць важливих подій війни.

3.2. Журналістська етика та емоційна чутливість під час збору матеріалу в умовах війни

В умовах повномасштабної війни медіа не просто інформують населення та документують події нової реальності, а й зіштовхуються з

проблемами людського фактору. Зокрема йдеться про збереження професіоналізму та етики під час підготовки матеріалів, героями яких є постраждалі від обстрілів, переселенці, люди, які втратили житло, близьких чи ті, хто не бачив свого дому кілька років, через постійні російські обстріли. За таких умов особливої гостроти набуває питання моральної відповідальності журналіста. Адже він працює на межі – між фактами та емоціями. Публікації, створені на основі чутливих історій, мають виняткову вагу не тільки, як джерело інформації, а й як моральне свідчення про війну, її ціну та наслідки.

Цей розділ ґрунтується на аналізі конкретних журналістських матеріалів, створених у період 2024–2025 років регіональною редакцією «Суспільне Чернігів». Три історії – про подружжя з Чернігова, яке не може отримати компенсацію за зруйноване житло; про жителів Семенівки, які після обстрілів переїхали до модульного містечка в Чернігів; та про жінку, яка вперше за 2,5 роки побачила рідне село Сеньківку, яке покинула через постійні обстріли росіян. Ці матеріали дають змогу розглянути, як журналісти дотримуються принципів етичної чутливості, з якими труднощами стикаються під час збору матеріалів.

Сюжет «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію за зруйноване житло», має чіткий фокус на кейсі конкретної сім'ї. Розповідь йде через історію Валентини та Володимира Васильченків – пенсіонерів із Чернігова.

У матеріалі описано, як будинок зруйнувала російська авіабомба 3 березня 2022 року, які є проблеми з отриманням компенсації, чому затримка, що кажуть чиновники й юристи. І це відповідає стандартам журналістики. При цьому акцент на втраті будинку та рідних пенсіонерами робить тему «бюрократичної заморозки компенсації» зрозумілою й чуттєвою. Герої про пережиті болючі моменти говорить власними словами: «Я прокинулась, Глібчика ніжки з дивана. Він двічі прошепотів “Мама, мама”. І почав так дихати тяжко. Я чую, хтось каже: “Тут кричать”. Підбігають і кажуть: “Тут жінка і труп”. Я кажу: “Він не труп – витягуйте його”», – розповіла у сюжеті

Валентина Васильченко. При цьому журналісти лише констатують факт втрати без драматизації чи нав'язливого коментування. «Чернігівка Валентина Васильченко пригадує 3 березня 2022 року. День, коли російська авіабомба зруйнувала її будинок, вбивши матір, двох онуків та двох зятів. Тоді в живих залишились Валентина та її донька Світлана. Після пережитого родина Васильченків майже три роки намагається отримати компенсацію за знищений дім», – пише автор матеріалу.

Окрім того, у сюжеті представлена не лише позиція родини, а й місцевої влади – заступник мера пояснює процедуру з обов'язковим відмовленням від частки власності, а також юридичне роз'яснення щодо проблем з одержанням компенсації за зруйноване житло. Окрім того, указані терміни реалізації сертифіката і компенсації: «Компенсація – три роки... сертифікат – п'ять років». Це демонструє повну інформацію та мінімізує маніпуляцію. Журналісти в цьому сюжеті уникнули сенсаційності, зберегли стриманий тон.

Інший сюжет «Суспільного Чернігів»: «”Треба виїжджати заради дітей”»: жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у Чернігові», розповідає історію родини Жанна Марченко. Жінка працювала медичною сестрою в Семенівському центрі первинної медико-санітарної допомоги. Після російської атаки 7 січня на прикордонну Семенівку на Чернігівщині вона була змушена виїхати з міста разом з двома дітьми до модульного містечка «Новоселівка-2» у Чернігові.

Журналісти подають хроніку подій: «Після російської атаки 7 січня...» і розповідають конкретну історію родини і ситуацію, через яку люди були вимушені залишити свої домівки: «Це був найгірший обстріл, він тривав десь близько двох годин. І біля нас прилетіло, десь близько 500 метрів від нашого будинку... дуже страшно було... Дітей треба рятувати». Тобто емоційність сюжету зберігається у цитатах героїв, журналісти Суспільно не інтерпретують почутого. Збережений баланс між особистими історіями та офіційними коментарями. До прикладу, після емоційних цитат від героїнь звучить коментар виконувачки обов'язків комендантки модульного містечка Ольги

Коробко про гуманітарну підтримку та кількість місць у модульних будинках: «Скільки було місць – стільки поселили. Більше в мене місць немає. Надали людям ковдри, їжу. Все що могли – надали». А також є коментар від представника Чернігівської ОВА Андрія Подорвана про варіанти допомоги з житлом для вимушених переселенців. Це створює баланс між історіями людей і фактом допомоги. Також постає тема безпека дітей, що додає емоційної інтенсивності: «...Дітей треба рятувати». Це змушує аудиторію співпереживати, але без драматичних прикрас. Також умови, в яких опиняються люди у тимчасовому помешканні, передані через цитати героїв. У сюжеті є короткий діалог між трирічною дівчинкою Евеліною та її матір'ю Жанною: «Евеліно, тобі тут подобається? – Ні. – А що хочеш? – Додому. – Додому? А що вдома? – Іграшки мої». При цьому авторка матеріалу не робить узагальнень чи висновків.

У центрі сюжету «Суспільного Чернігів»: «Ірина Сіра вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли» історія жінки, яка завдяки відео прикордонників змогла вперше побачити рідне село, яке покинула через обстріли армії РФ. Це один з прикладів перенесення абстрактного контексту війни на реальну людину. Цитата Ірини про наслідки атаки: «Уламок дуже великих розмірів попав у веранду... собака мій заскавчав, і тоді він помер», додає глибини і наочно демонструє, наскільки руйнівним був обстріл. Опис втрати собаки – дуже особиста деталь – надає матеріалу людяного звучання, але робиться це делікатно. Журналіст не загострює на трагедії, натомість передає щирі емоції героїні: «Я вже себе бачу в Чернігові, у мене тут дуже багато друзів, близьких людей. І повертатися... туди я не хочу. Бо там всі спомини такі, поки що такі важкі для мене».

Також у сюжеті описана чітка хронологія подій. Розказано, коли Ірина покинула Сеньківку, про життя в Чернігові – адаптацію та пошук роботи: «Мав пройти час, для мене це майже три роки, скажімо так, щоб ти усвідомив, зрозумів, що життя прекрасне. Для цього все в нас є». Так створено структурований контекст, що додає читачеві розуміння причин і наслідків.

Усі три проаналізовані публікації – про подружжя з Чернігова, яке втратило дім і не може отримати компенсацію; про родину з Семенівки, що переїхали у модульні будинки через обстріли; та про жінку, яка вперше за 2,5 роки побачила своє рідне спорожніле село – є зразками етичної та емоційно виваженої журналістики воєнного часу. Кожна з історій подається через персональний досвід героїв, що робить матеріали глибокими та достовірними. При цьому журналісти не маніпулюють емоціями, не вдаються до сенсаційності, дотримуються принципу балансу між фактами та чутливістю. Важливою ознакою етичності цих матеріалів є використання прямої мови героїв, відмова від нав'язливих авторських оцінок і поєднання особистих історій із коментарями фахівців чи представників влади, що дає читачу змогу глибше зрозуміти не лише індивідуальні долі, а й системність проблем.

3.3 Формування теми і фокусу журналістського матеріалу в умовах війни

Інформаційні потреби суспільства та сам підхід до формування журналістського матеріалу змінилися з початком війни. Один із ключових викликів – як сформулювати тему так, щоб вона була не лише актуальною, а й глибокою, достовірною та відповідала принципам гуманної журналістики. Аналізуючи регіональні сюжети «Суспільного Чернігів» можна прослідкувати, як журналісти знаходять цей баланс під час створення матеріалів. Так, у матеріалі «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію за зруйноване житло» тема визначається не заголовком чи особистою історією, а інформаційним приводом. Через призму долі Валентини та Володимира Васильченків журналісти відкривають глибоку соціально-правову проблему – недосконалість механізмів відшкодування збитків за знищене майно. Валентина говорить: «Ми через “Дію” зареєструвалися на компенсацію за зруйноване майно». Суть проблеми полягає у тому, що родина отримала

сертифікат на понад півтора мільйона гривень. Але реалізувати його не можуть, оскільки з'явилися проблеми з документами на будинок. За документами, дім оформлено на дві родини, і його $\frac{1}{3}$ частина належить сусіду. Раніше, говорить Валентина, вони про це не знали. Оскільки платіжки отримували за різними адресами. Сусід помер, розповідає жінка і у нього залишився син, через те, що він не хоче вступати у спадок, Васильченки не можуть отримати гроші на нове житло. Тема постає з реального досвіду людей, фокус – на зіткненні історій постраждалих громадян та недосконалої системи державних інституцій. Водночас журналісти забезпечують баланс, звертаючись за коментарем до юристів і представників місцевої влади.

У сюжеті «Треба виїжджати заради дітей: жителі Семенівки після обстрілу РФ переїжджають у модульні будинки у Чернігові» тема формується навколо евакуації людей з населених пунктів, які регулярно обстрілюють російські війська. У матеріалі головні герої родина із Семенівки, яка покинула місто після російської атаки 7 січня. Тоді від обстрілів поранення зазнали 68-річна жінка та двоє місцевих чоловіків віком 45 та 65 років. Після цих подій жителі прикордоння почали покидати домівки та переїжджати до модульного містечка «Новоселівка-2» у Чернігові. Жанна Марченко евакуювалася з Семенівки з двома доньками. Цитата жінки підкреслює емоційну основу її вибору: «Це був найгірший обстріл, він тривав десь близько двох годин... дуже страшно було... Дітей треба рятувати». Додають емоційного підсилення і слова трирічної Евеліни Марченко: «Я гралась іграшками та почула такий “бах” сильний! І ще один “бах”! Я до Альбіни побігла і ми швидко до підвалу». При цьому фокус матеріалу не стільки на факті обстрілу, як на наслідках – евакуації, пошуку безпеки, адаптації в модульному містечку. Журналісти демонструють побут сімей, передають атмосферу через прості деталі, відео на якому показано побут і облаштування кімнат у модульному містечку, дитячу кімнату з іграшками, де бавиться донька головної героїні сюжету. Усе це – без драматизації, зайвого коментування, але з повагою до вразливого становища героїв.

Ще один матеріал «Жінка з Чернігівщини вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли» – демонструє формування теми через досвід втрати зв'язку з домом. Героїня, Ірина Сіра, майже два з половиною роки не була в рідному селі, яке покинула через постійні обстріли росіян. Вона виїхала з Сеньківки, що межує одразу з Білоруссю та РФ, у вересні 2022 року. Завдяки відео прикордонників 105-го загону імені князя Володимира Великого Ірина, хоч і онлайн, але вперше жінка змогла побачити своє село, дім і місце, де колись працювала: «Бачу свій будинок – він ще цілий. Ось він. А сусідського немає. Руїнування. Рештки хат. Хіба їх хатами можна назвати. Коли ми їздили, такого не було. У 2022 році». І далі продовжується розповідь про адаптацію Ірини та прийняття втрати всього, що було важливе: «Але мав пройти час, для мене це майже три роки, скажімо так, щоб ти усвідомив, зрозумів, що життя прекрасне. Для цього все в нас є».

У цьому сюжеті фокус не зосереджений на військових діях як таких – його центр не вибухи, не руїни, а людська пам'ять. При цьому є розширення теми до суспільного рівня через згадку про евакуацію населення з прикордоння Чернігівщини. Для цього в сюжеті є коментар радника начальника Чернігівської ОВА: «Якщо у 2023 році на прикордонні Чернігівської області, це переважно Новгород-Сіверська і Семенівська громади, були евакуйовані 2 100 осіб, то 2024 рік – це більш ніж 3,5 тисячі». При цьому станом на початок 2025 року з прикордоння Чернігівщини виїхали майже 6 тисяч жителів, з яких майже 1 тисяча 200 – це діти. Що демонструє динаміку цих процесів і переводить приватну історію в площину загальнодержавної актуальності.

Таким чином, в умовах війни формування фокусу журналістського матеріалу вимагає балансу між емоційним зануренням і професійною відстороненістю. Якщо в мирний час теми зазвичай базуються на офіційних подіях або плановій інформації, то в умовах воєнного конфлікту фокус зміщується в бік особистого, травматичного та глибоко емоційного досвіду.

При цьому журналіст має не лише зафіксувати подію, а й обрати оптичну рамку, крізь яку її буде бачити аудиторія.

ВИСНОВКИ

Аналізуючи сучасний медіапростір в умовах повномасштабного вторгнення на прикладі регіонального мовника «Суспільне Чернігів», можна стверджувати, що журналістика в період війни переживає значні трансформації, які торкаються як змістового складника, так і етичних підходів до висвітлення подій. Засоби масової інформації в таких реаліях є не лише інструментом донесення оперативної інформації, а й механізмом формування суспільної позиції, моральної підтримки, а також збереження історичної пам'яті.

Війна змушує журналістів балансувати між об'єктивністю та емоційною чутливістю, адже матеріали часто стосуються болючих особистих трагедій, як-от втрати житла, близьких, або складнощів переселення. У цьому контексті надзвичайно важливо дотримуватися журналістської етики, зокрема уникати сенсаційності, маніпуляцій емоціями, а також поважати гідність і приватність героїв матеріалів. На прикладі сюжетів «Суспільного Чернігів» бачимо, що медіа прагнуть представляти історії через призму персональних переживань, поєднуючи їх із фаховими коментарями, що дозволяє не лише розкрити індивідуальні долі, а й показати системність проблем.

Водночас журналісти в зоні бойових дій перебувають під постійною фізичною загрозою. Робота в прикордонних регіонах, зокрема на Чернігівщині, супроводжується небезпеками обстрілів, мінування територій, а також ризиком потрапляння в полон. За офіційними даними, станом на початок 2025 року, понад тридцять українських журналістів перебувають у російському полоні, що свідчить про цілеспрямоване переслідування медійників з боку агресора. Така ситуація змушує журналістів працювати з особливою обережністю, дотримуючись встановлених правил безпеки, акредитації та етичних норм, що іноді ускладнює оперативність та повноту висвітлення подій.

Ключовим завданням журналістів на сьогодні є збереження балансу між свободою слова, суспільним інтересом і національною безпекою. Правове регулювання діяльності ЗМІ в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, окреслює межі допустимого, проте створює й додаткові виклики у вигляді необхідності дотримання обмежень щодо поширення інформації, що може завдати шкоди обороноздатності країни.

Водночас діяльність медіа на Чернігівщині набуває особливого значення через геополітичне розташування і безпосередній вплив бойових дій на життя місцевого населення. Тут формується унікальний мілітарний дискурс, який через історії поранених, волонтерів і постраждалих створює спільний наратив патріотизму і стійкості.

Отже, журналістика в умовах війни – це складний процес, що вимагає від медіа високого рівня професіоналізму, відповідальності та етичної чутливості. Лише дотримуючись цих принципів, ЗМІ можуть ефективно виконувати свою роль у підтримці громадянського суспільства, сприянні національній єдності та збереженні історичної правди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко Є. С. Проблеми розвитку регіональних ЗМІ в умовах війни в Україні / Є. С. Гончаренко // Політикус : наук. журнал. – 2024. – № 4. – С. 43–50.
2. Збройні Сили України. Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в районах бойових дій в умовах воєнного стану. – Київ : Міністерство оборони України, 2022. – 16 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/zmi/rekomendacii_dlia_ZMI_new24.pdf (дата звернення 15.02.2025).
3. Мільо В. Ю. Проблеми правового регулювання діяльності «нових медіа» / В. Ю. Мільо // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2017. – № 1 (21). – С. 114–123.
4. Національна спілка журналістів України. Список журналістів, які перебувають у російському полоні. URL: <https://nsju.org/novini/spysok-zhurnalistiv-yaki-perebuvayut-u-rosijskomu-poloni/> (дата звернення 10.03.2025).
5. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3222> (дата звернення 11.11.2024).
6. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів // Альманах міжнародного права. – 2009. – Вип. 1. – С. 120–125.
7. Сливка В. Інформаційна війна проти України: міф чи реальність? URL: <http://intkonf.org/slivka-vv-informatsiyna-viyna-proti-ukrayini-mif-chi-realnist/> (дата звернення 22.10.2024).
8. Стаднік І. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс // Science and Education a New Dimension. Philology. – 2016. – IV (22). URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Linguistic-correspondence-of-the-notions-war-discourse-vs.-military-discourse-Stadnik-I.-O..pdf> (дата звернення 18.10.2024).

9. Суспільне Новини. Знімальна група Суспільного у Запоріжжі потрапила під обстріл, поранені журналісти інших медіа. – 5 квітня 2024. URL: <https://suspilne.media/615060-znimalna-grupa-suspilnogo-u-zaporizzi-potrapila-pid-obstril-poraneni-zurnalisti-insih-media/> (дата звернення 18.03.2025).
10. Суспільне Чернігів. «Битва за Чернігів». – 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=aro7D2-yXgA> (дата доступу: 22.11.2024).
11. Суспільне Чернігів. «Віддав наказ розстріляти трьох братів біля Вишневого: у Чернігові оголосили підозру росіянину Костянтину Смирнову». – 2023. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/617209-viddav-nakaz-rozstrilati-troh-brativ-z-visnevogo-ucernigovi-sudat-rosijskogo-polkovnika-kostantina-smirnova/> (дата доступу: 12.12.2025).
12. Суспільне Чернігів. «Довічне для "Закона": двох військових РФ заочно засудили за викрадення та розстріл братів з Чернігівщини». – 2025. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/940047-dovicne-dla-zakona-dvoh-vijskovih-rf-zaocno-zasudili-zavikradenna-ta-rozstril-brativ-z-cernigivsini/> (дата доступу: 22.11.2024).
13. Суспільне Чернігів. «Жінка з Чернігівщини вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли». – 2025. URL: https://www.youtube.com/watch?v=gFdt_xrBfy0 (дата доступу: 22.07.2025).
14. Суспільне Чернігів. «На Чернігівщині чоловік зміг вибратися з могили після того, як його розстріляли росіяни». – 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=LPzKh5od_Sg (дата доступу: 30.12.2024).
15. Суспільне Чернігів. «Треба виїжджати заради дітей»: жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у Чернігові. – 2025. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_2W8uYAht1Q (дата доступу: 22.07.2025).
16. Суспільне Чернігів. «У Чернігові російські війська обстріляли людей, які стояли в черзі за хлібом: як мінімум 10 загиблих». – 2022. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/218099-ucernigovi-rosijski-vijska-obstrilali-ludej-aki-stoali-v-cerzi-za-hlibom-ak-minimum-10-zagiblih/> (дата доступу: 22.07.2025).

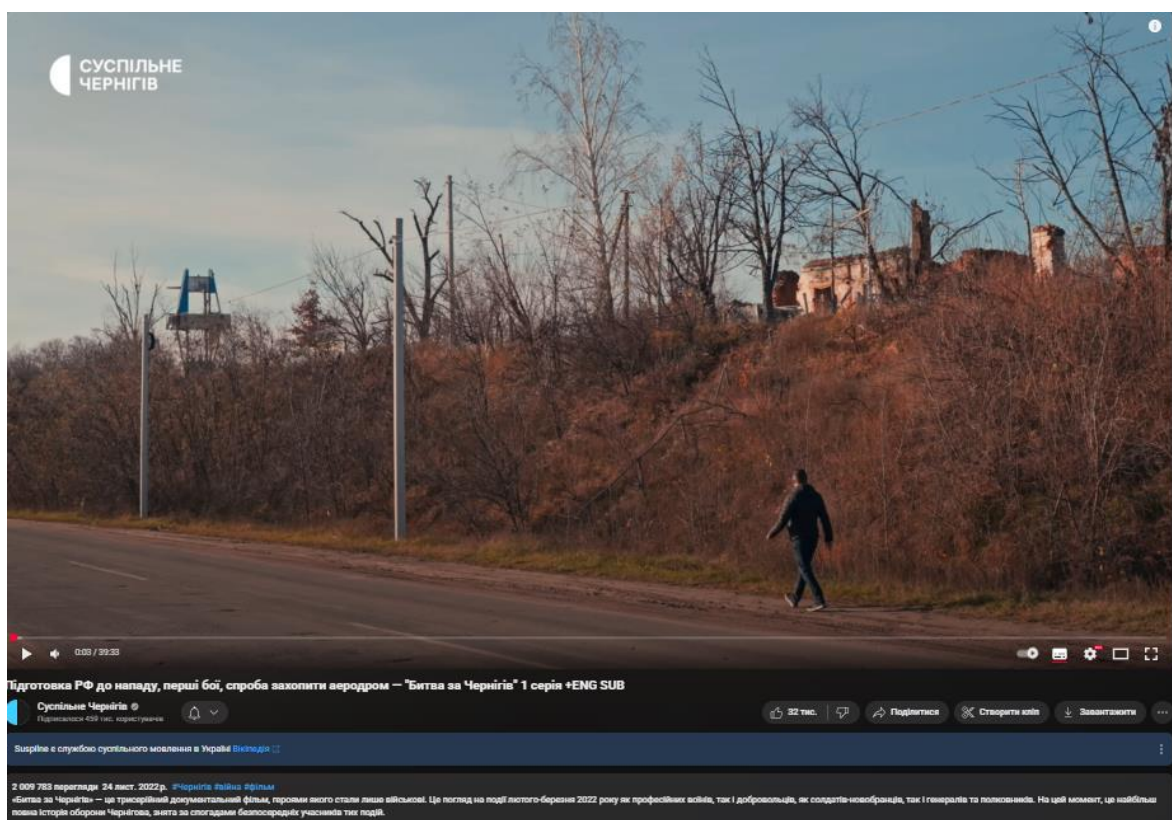
17. Суспільне Чернігів. «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію». – 2025. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9mVyzKXGzgo> (дата доступу: 22.07.2025).
18. Суспільне Чернігів. «Трагедія в Драмі». – 2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AqUEy3HQtns> (дата доступу: 22.11.2024).
19. Суспільне Чернігів. «Читає листи та годує з ложки прикутого до ліжка сина: у Чернігові батько військового намагається поставити його на ноги». – 2023. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/362972-citae-listi-ta-godue-z-lozki-prikutogo-do-lizka-sina-u-cernigovi-batko-vijskovogo-namagaetsa-postaviti-jogo-na-nogi/> (дата доступу: 22.11.2024).
20. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: Рішення РНБО України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з фільмом «Битва за Чернігів»:

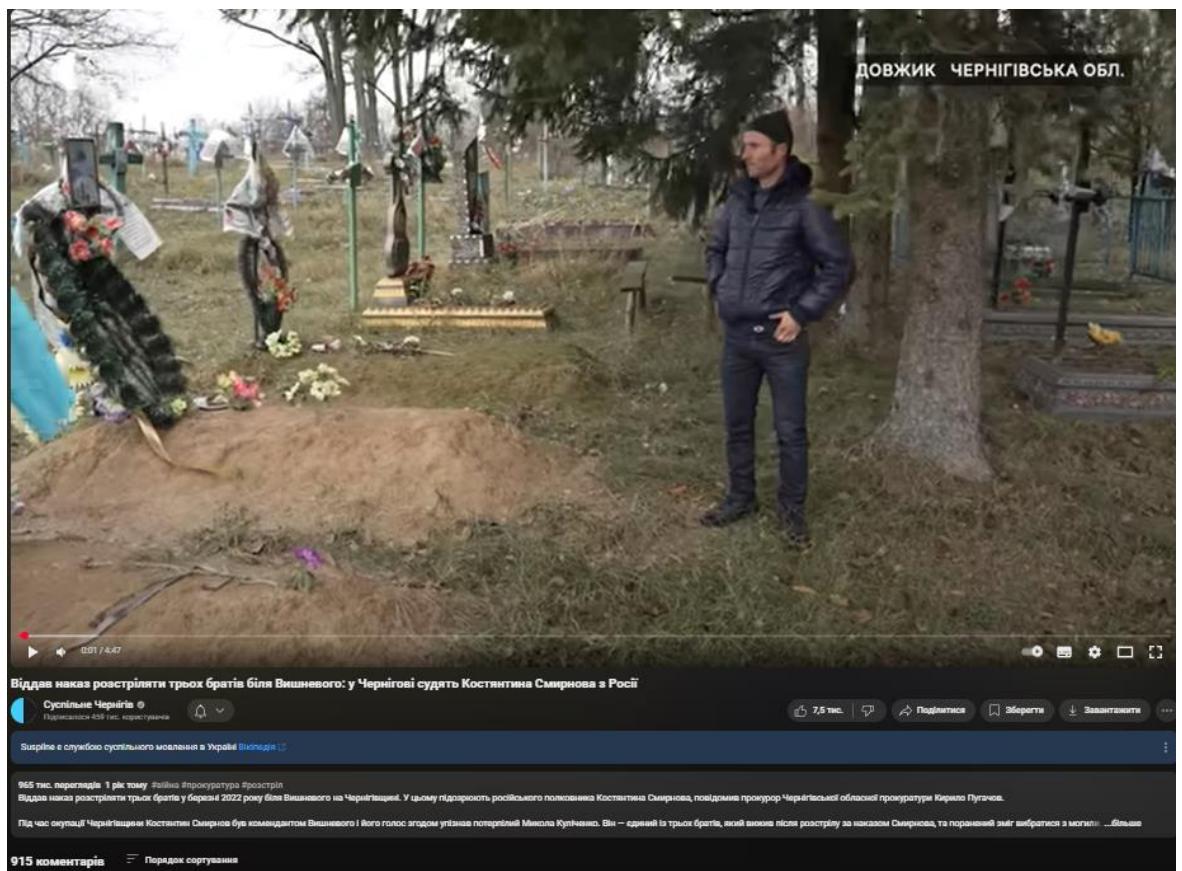
<https://www.youtube.com/watch?v=aro7D2-yXgA>

Додаток Б

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Віддав наказ розстріляти трьох братів біля Вишневого: у Чернігові оголосили підозру росіянину Костянтину Смирнову»:

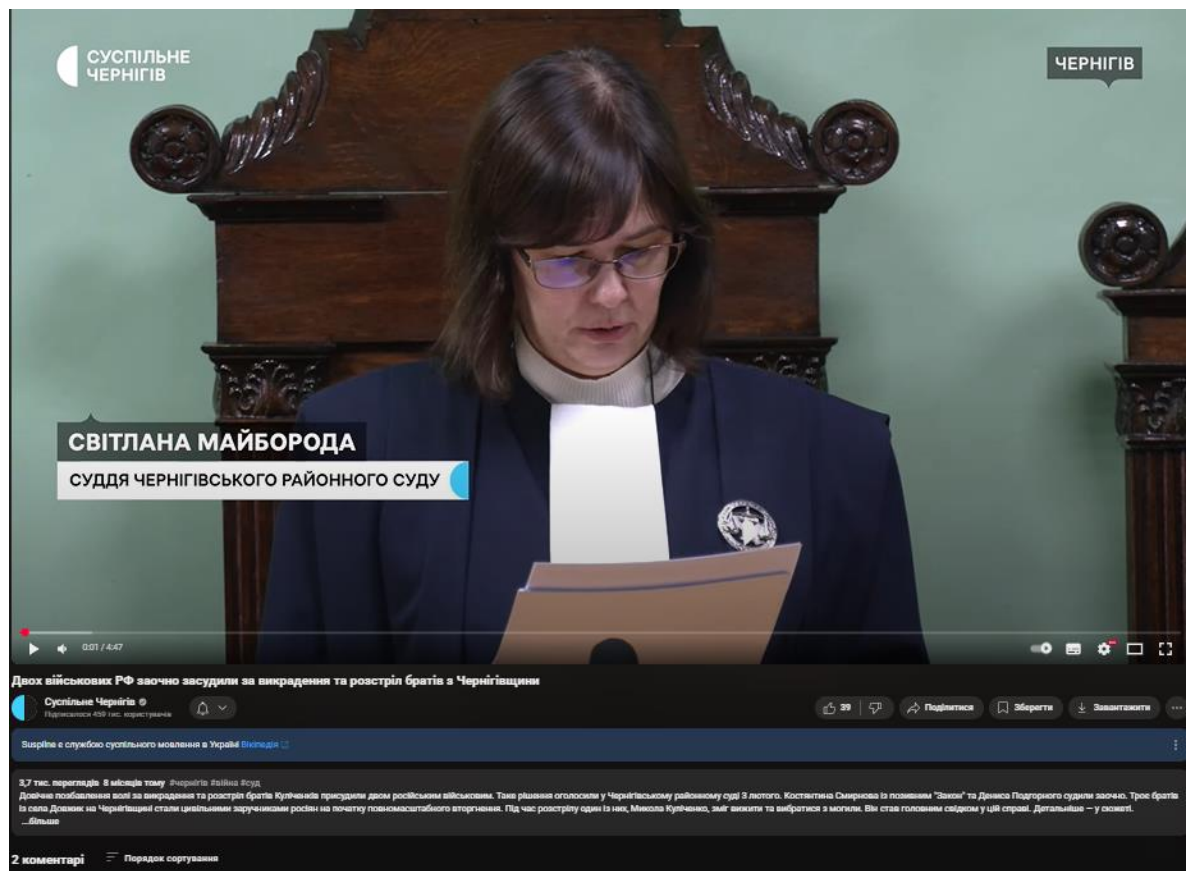
<https://www.youtube.com/watch?v=B6oJ3muyvcY>

Додаток В

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Довічне для "Закона": двох військових РФ заочно засудили за викрадення та розстріл братів з Чернігівщини»:

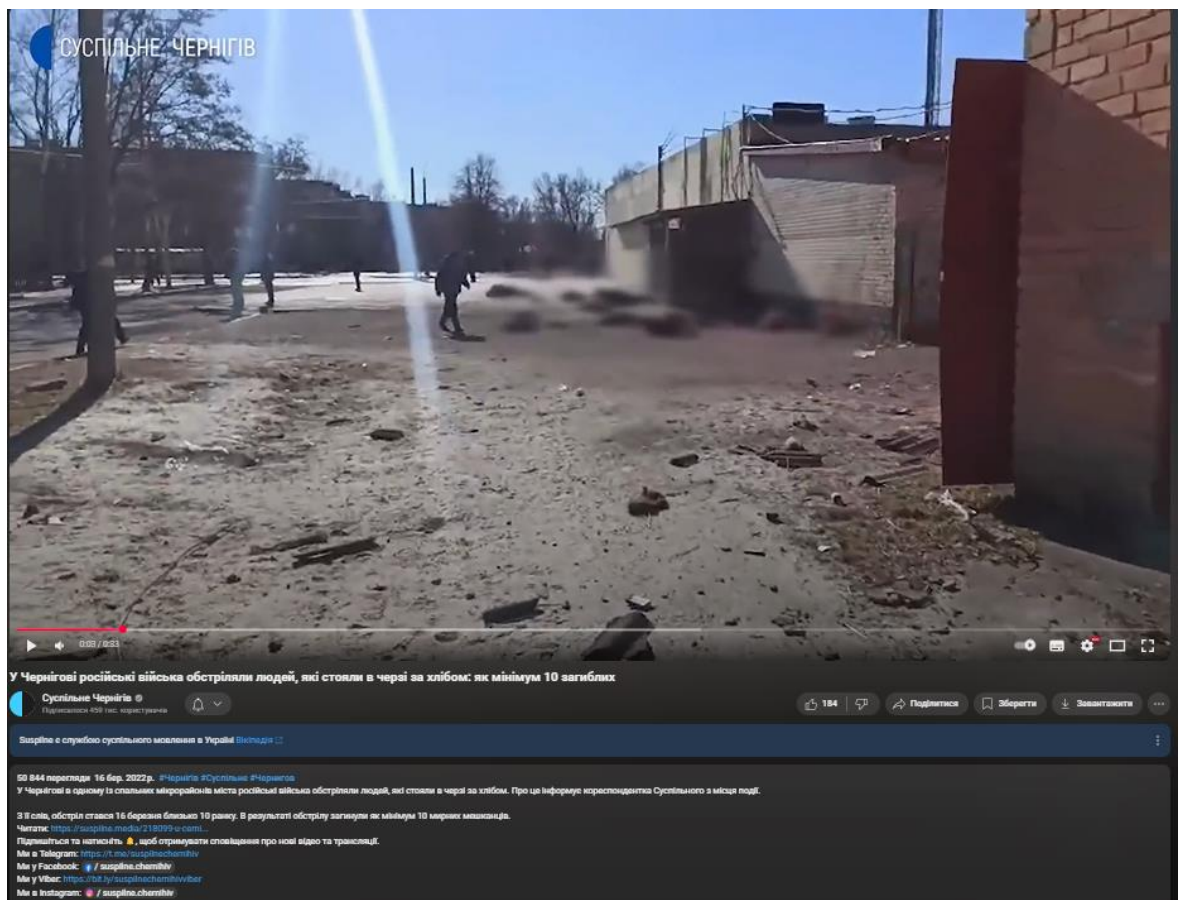
<https://www.youtube.com/watch?v=wIkqqIWKwQs>

Додаток Г

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «У Чернігові російські війська обстріляли людей, які стояли в черзі за хлібом: як мінімум 10 загиблих»:

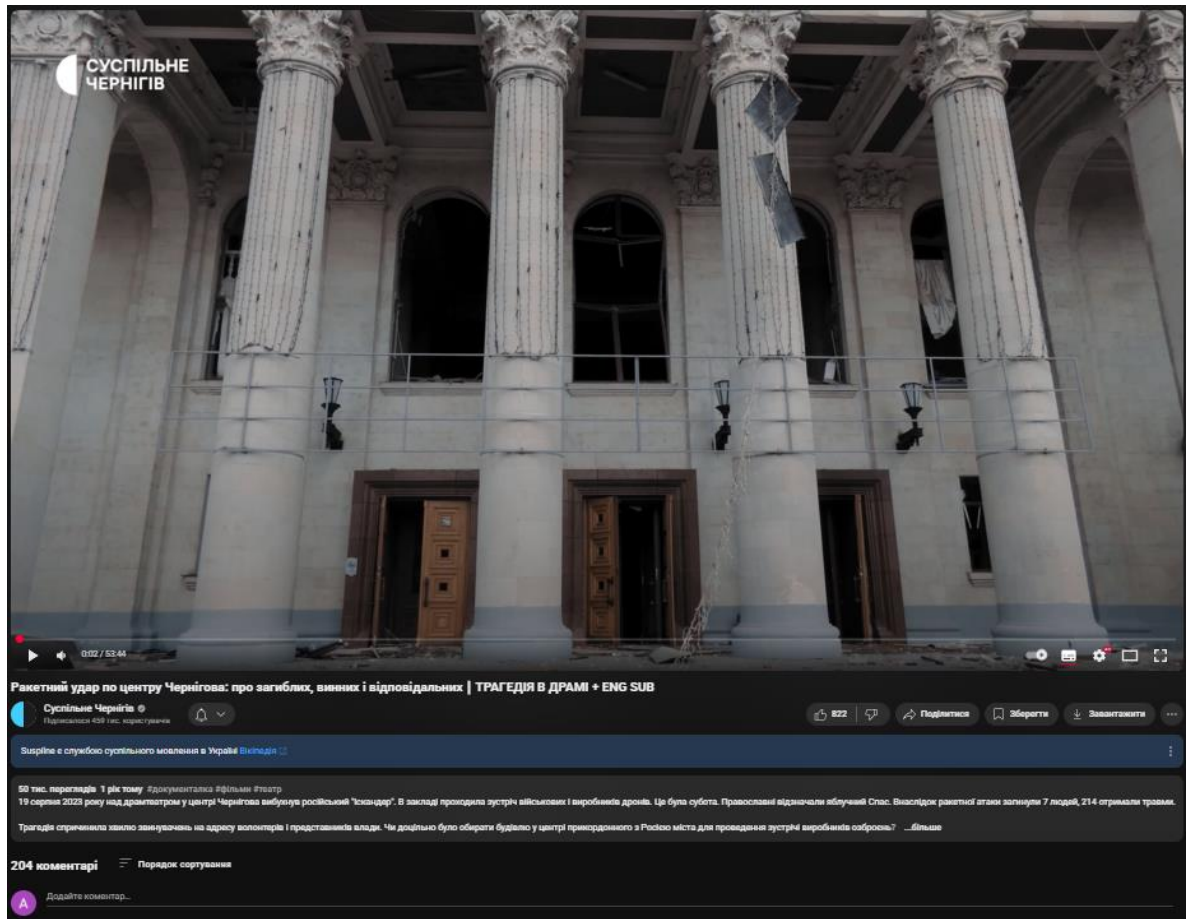
<https://www.youtube.com/watch?v=u1TjP3nVKCc>

Додаток Г

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Трагедія в Драмі»:

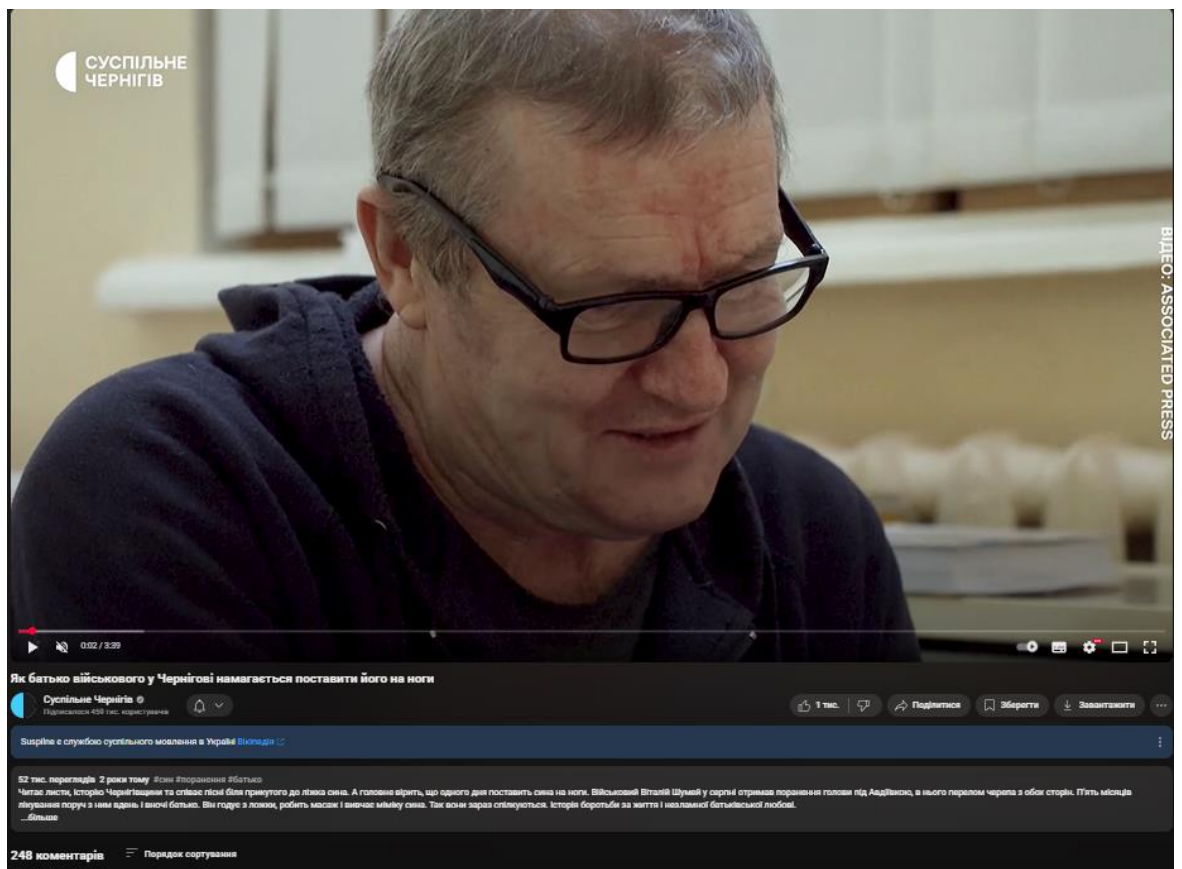
<https://www.youtube.com/watch?v=AqUEy3HQtns>

Додаток Д

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Читає листи та годую з ложки прикутого до ліжка сина: у Чернігові батько військового намагається поставити його на ноги»:

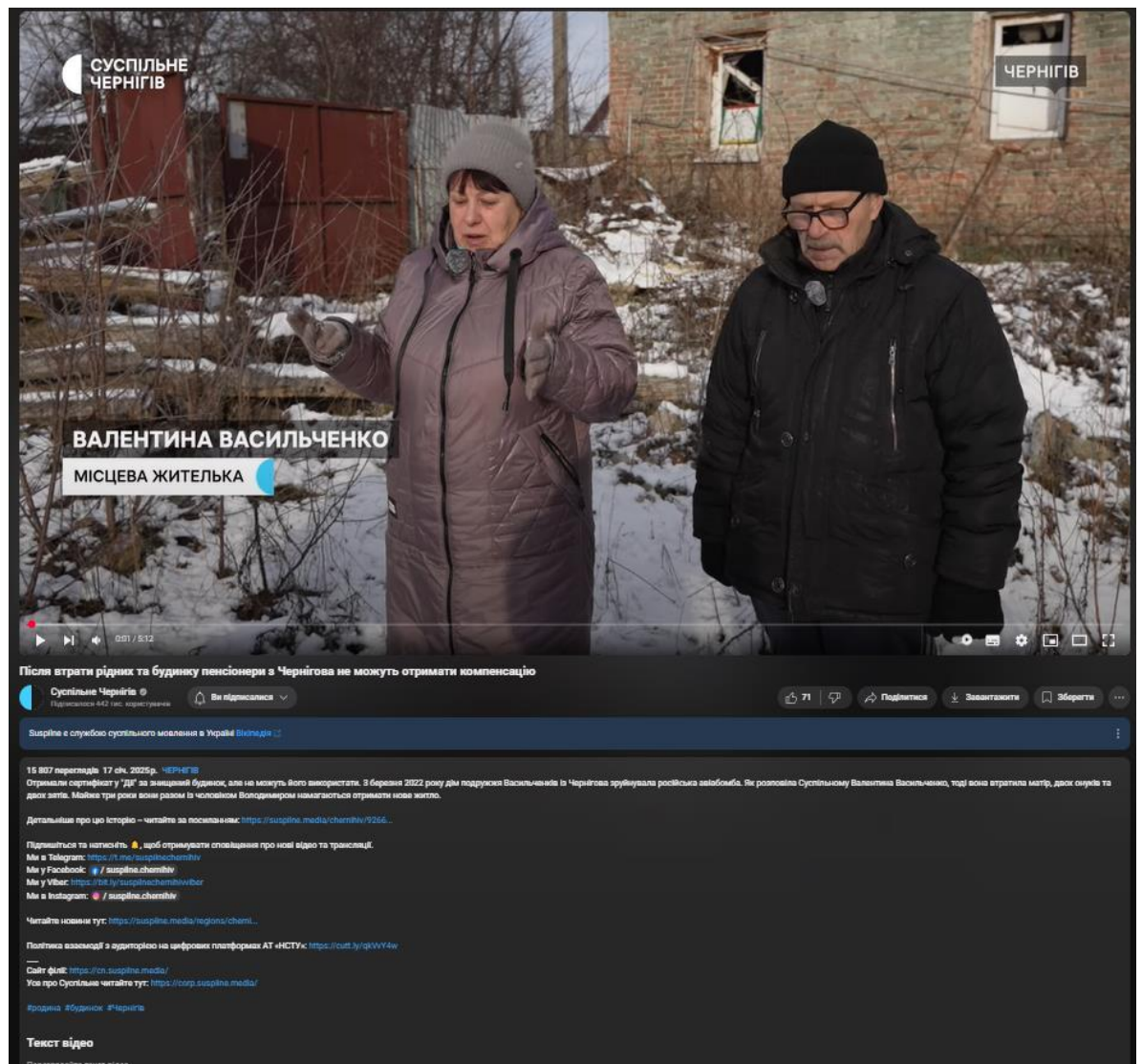
<https://www.youtube.com/watch?v=zxhT7bWPYsA>

Додаток Е

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Після втрати рідних та будинку пенсіонери з Чернігова не можуть отримати компенсацію»:

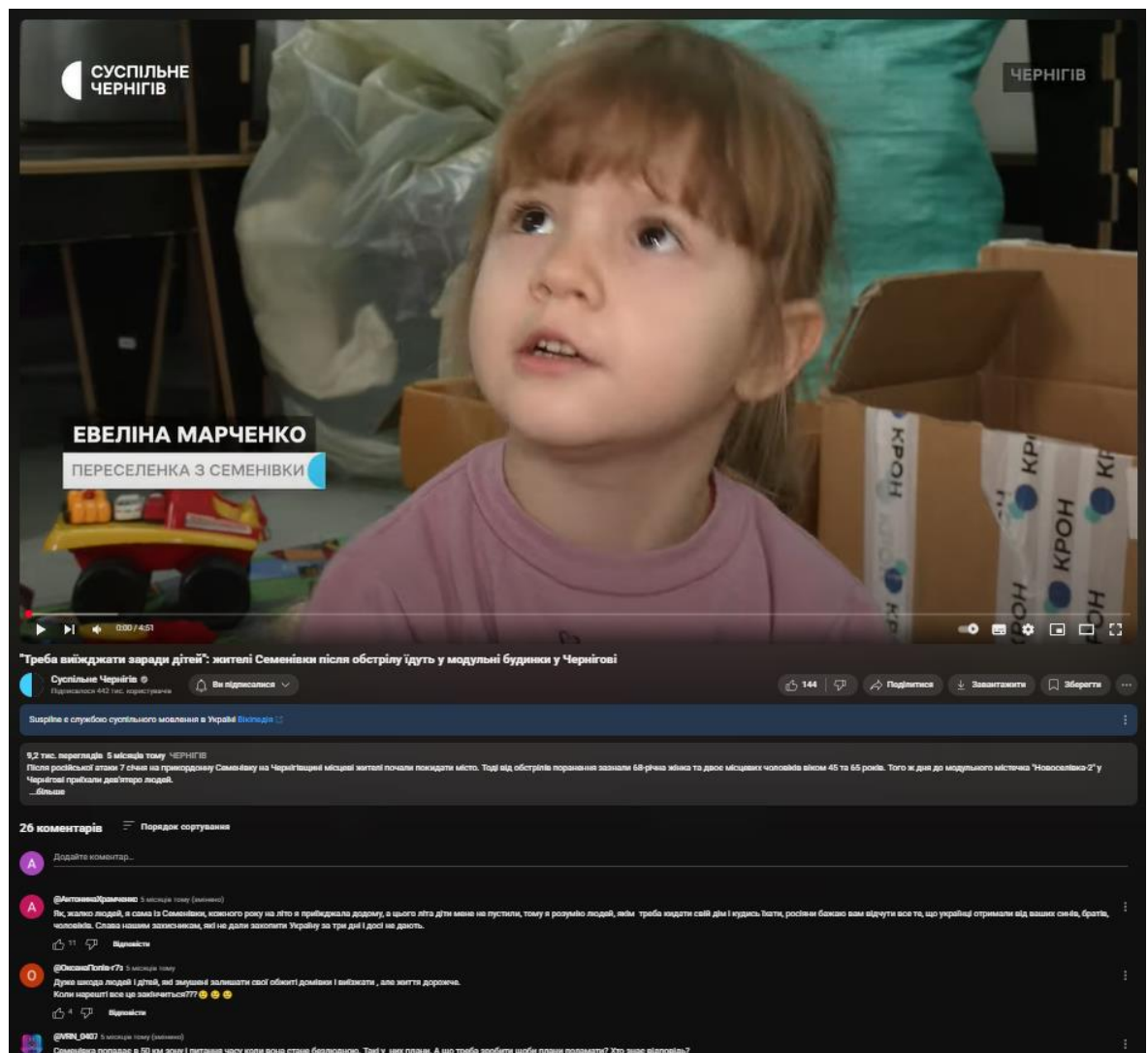
<https://www.youtube.com/watch?v=9mVyzKXGzgo>

Додаток Є

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Треба виїжджати заради дітей»: жителі Семенівки після обстрілу їдуть у модульні будинки у Чернігові:

<https://www.youtube.com/watch?v=2W8uYAht1Q>

Додаток Ж

Ютуб-сторінка «Суспільного Чернігів» з сюжетом «Жінка з Чернігівщини вперше за майже 2,5 роки побачила рідну Сеньківку, яка спорожніла через обстріли»:

https://www.youtube.com/watch?v=gFdt_xrBfy0

